

BALÁZS GÉZAHoppál Mihály:
A kultúra mint emlékezet.
Lükő Gábor munkássága

MMA, 2018

Lükő Gábor a nagy magányos magyar gondolkodók, kutatók egyike. Azok közül való, akik elsajátították a tudományos munka alapjait, de merészen önálló, egyedi útra tértek, ahhoz ragaszkodtak azon az áron is, ha a „hivatalos” vagy „akadémiai”, vagy újabb szóval „érvényes” tudomány nem nagyon kívánta elfogadni, befogadni munkásságukat. Ismerünk ilyen nyelvészeket, művészettörténészeket, irodalmárokat és néprajzkutatókat is. Lükő Gábor ez utóbbiak közé tartozik. Lükő Karácsony Sándor hatására vált kutatóvá, önálló programját fiatalon kialakította, s ahhoz haláláig ragaszkodott. Karácsony Sándor mellőzése és halála után jó időre légüres térben mozgott, soha többé nem taníthatott, csak vidéki múzeumokban dolgozhatott. A vidéki muzeológusi állás mellett azonban szüntelen kutatót, alkotót, s a szakfolyóiratok helyel-közzel közzölték is írásait. Valamelyes elismertsége, sőt talán kisugárzó szerepe csak a rendszerváltozás után érvényesülhetett. Ekkor egy lelkes követői kör törekedett műveinek (újra)kiadására, gondolatainak terjesztésére (*Gyökereink és Lükő Gábor művei* könyvsorozat). Kilencvenedik születésnapján méltó módon köszöntötték: *Tűzcsiholó* címmel Pozsgai Péter szerkesztésében ötvenkét szerző írt neki szánt tanulmányt. A köszöntőknek Lükő szerényen annyit mondott: „és rólam feledkezzetek el”. Bár életének utolsó évében, halála előtt egy hónappal, 2001. március 15-én még a Kossuth-díjat is megkapta, nem tudni, mennyire szolgált ez elégtételül, hiszen évtizedeken át elzárva, kicsit kirekesztve s talán megkérgesedve-megkeseredve dolgozott, valószínűleg abban a tudatban, hogy munkássága visszhangtalan marad.

Hoppál Mihály kismonográfiája azt bizonyítja, hogy szerencsére nem ez történt. Röviden a nagy magányos kutató életéről: Lükő Gábor 1909-ben született Komáromban, Budapesten járt középiskolába, ahol Karácsony Sándor hatása alá került. A budapesti egyetemen Györffy István és Kodály Zoltán vette rá a moldvai gyűjtésre, s talán Lükő volt az első magyar kutató, aki „állomásozó terepmunkával” gyűjtött anyagot. Visszatérése után követte a debreceni egyetemre Karácsony Sándort, aki főleg társaslélektani, pedagógiai gondolataival teremtett iskolát. Ennek szellemében született meg az egyik első, igazából talán legátfogóbb munkája: *A magyar*

lélek formái (1942), amelyet újszerű, kreatív megközelítései miatt meglehetősen elutasítással fogadtak. Részben ez a tény, részben Karácsony mellőzése vezetett Lükő Gábor kényszerpályára kerüléséhez. Munkás éveiben Gyulán, Baján, Kiskunfélegyházán volt muzeológus, és soha többé nem került be a néprajzi fősodorba (bár néhány tanulmányát a néprajz vezető folyóiratai, a Néprajzi Értesítő és az *Ethnographia* közölték).

A magyar lélek formái harmadik kiadásának előszavában (2003) Lükő Gábor maga igyekezett értelmezni és magyarázni munkásságát: „A tudomány feladata megvilágítani az ismert világot, új fényt vetni a tárgyakra, szellemi megnyilvánulásokra, és feltárni azokat az összefüggéseket, melyek az ismeretlen területeken is oszlatják a homályt. Ezt kíséreltem meg ebben a munkámban, mert erre kötelezett a tudományos gondolkodás új világa, amelyet véletlen szerencsém vagy a Mindenható kiszámíthatatlan végzése folytán lehetőségem volt megismerni Karácsony Sándor közelébe kerülve. [...] Nem az egyes részletek, hanem az egész kultúra ismerete szükséges, barátom, hogy megérthessük egymást. És nemcsak a magyarokkal, hanem más nem rokon népekkel is.”

A kedves – nem szakmabeli – olvasó nyilván teljes egyetértéssel fogadja ezt a kutatói „ars poeticát”, mert meggyőződése, hogy a tudomány azért van, hogy használjon, hogy jót tegyen. De a tudomány embereinek többsége alighanem most is csak fejt csóválná. Miféle homályosztatás? Hogyan is hanyagolhatnánk el a részletkutatásokat? Elmúlt már az a világ, amikor egy tudós „vátessként” az „egész kultúra ismeretéről” és az általános emberi megértésről álmodozzon! Egyébként is: ez utóbbi nem is a tudomány területe!

Így voltak ezzel a néprajzkutatók korábban és jórészt ma is, nehezen tudták megemésztetni, elfogadni Lükő, illetve a Lükő-féle kutatók merész képzetársításait, a különféle tudatformák (művészet, nyelv, tér-idő szemlélet) közötti viszonylag rugalmas átjárást. A „hivatalos” tudomány mindig igyekezett kialakítani egy tudományelméletet és az ahhoz kapcsolódó, lehetőség szerint kvantitatív (mérhető, ellenőrizhető) módszertant. Ami nagyon helyes, hiszen a tudomány művelése megfelelő szabályokat, kere-

teket kíván; hogy nyilvánvaló legyen az áltudomány (kóklerség) és a tudomány közötti válaszvonal. A baj csak az, hogy ezek a szabályok a gyakorlatban szinte mindig megmerevednek, iskolák (tanszékek, intézetek) települnek rájuk, s elméletüket, módszerüket egyedül érvényesnek véelve igyekeznek kiszorítani minden más gondolatot. Ezzel pedig megakadályozzák új, kreatív gondolatok terjedését. Lükő két malomkő között volt kénytelen dolgozni: egyik oldalon a műkedvelő (dilettáns) őstörténetírók, a másik oldalon „a tudományos intézetek fémmjelzett munkatársai”, akik „áltatják a világot a szakképzett segéd munkások nivóján álló tudományukkal, és féltve őrzik monopóliumukat, melyet sikerült kiérdemelniük az uralkodó pártnál”. Nyilván ezért kezdeményezte egy önálló Eurázsiai Intézet megalapítását a zenei anyanyelv kutatására, de ez nem valósult meg. Lükő Gábort teljesen nem rekesztették ki, de azért a néprajz vezető képviselőitől megkapta, hogy „túlzottan élénk képzelőerővel van megáldva” (Kósa László), mintha az valamiféle hiba lenne. Andrásfalvy Bertalan, Selmeczi László, Szabó László, illetve a kismonográfiaíró Hoppál Mihály azonban a helyén értékelték Lükő tudományos teljesítményét. Szabó László például a történelemben ágyazva ezekkel a szavakkal igyekezett megértetni a kételkedőkkel: „A hagyományos parasztsággal (néppel) foglalkozó néprajznak vállalnia kellett a nemzeti tudomány jelleget. A legkülönbözőbb politikai irányhoz tartozó [...] képviselőik értéket láttak a parasztságban, a népi kultúrában, bizonyítani igyekeztek, hogy belőle a magyar szellemi élet, sőt a gazdasági is, megújítható. Igazolniuk kellett – főként a német veszély érzékelése idején –, hogy kultúránk nem átvétel, nem alászállt javak halma, hanem öntörvényű, szuverén, s éppenséggel keleti gyökerű kultúra, amely magasrendű alkotásokra képes...”

Szabó László pontosan látta a 20. századi „népben, nemzetben” gondolkodó, a társadalomért elkötelezett tudós törekvéseit. Hoppál Mihály egy másik szempontot emel ki, és többször is hangsúlyoz a kötetben: Lükő Gábor etnoszemiotikai (népi jelezés), etnoszimbiológiai (népi jelképkutatás) munkásságát (másként: „művészetre vonatkoztatott jeltudományt”), amely a 20. század második felében hirtelen kivirágzó magyar etnoartot alapozta meg: „Meggyőződésem, hogy a magyar etnoart felvirágzása Lükő Gábor munkásságának egyik legfontosabb hatása, hiszen nem másról van itt szó, mint a magyar lélek formáinak kivetüléséről, organikus továbbfejlődéséről. [...] az etnoart nem a maradiságnak, nem a múlthoz való lehorgonyzásnak a művészete, hanem annak felismerése, hogy ha valamihez kötődünk, akkor az nagyon fontos érték egy kultúrában.”

Bár a kultúrakutatók sokszor hangsúlyozzák a kulturális mozgásokat, változásokat, valamiért még mindig nehéz megérteni azt, hogy a hagyomány és újítás milyen sokszintű és természetes mozgásban érvényesül. „A kultúrában alapvetően kétféle mechanizmus létezik. Az egyik azon dolgozik, hogy állandóan megújítsuk az elemeket és azok kapcsolatait. A másik pedig egy olyan mechanizmus, melynek legfőbb törekvése, hogy kapcsolódjunk a régihez. A hagyományok folytatása ezt jelenti. Vagyis hogy bizonyos régi szép szólásaink, dallamaink, nyelvi értékeink ne vesszenek el, vagy még egyszerűbben mondva: ráismerjünk magunkra. Tehát tudjuk azt, miben különbözünk másoktól, meg azt is, hogy még magyarok vagyunk, meg hogy miért vagyunk magyarok.”

Hoppál Mihály Lükő Gáborról szóló könyvének valahol ez a legfontosabb üzenete, talán ezért ez a főcíme: *A kultúra mint emlékezet*. (Másként, a tartuimoszkvai szemiotikai iskola megfogalmazásában: a kultúra a közösség hosszú távú emlékezete.) Hoppál Mihály a könyv végén kicsit lazán kapcsolódva Lükő személyiségéhez, talán hatásához egy új művészetelmélet körvonalait vázolja fel. Sokféle tudományos megközelítés lehetséges, nem kell feltétlenül meg, még inkább elítélni az egyéniségek által járt utakat, különösen akkor, ha azok nagy egyéniségekhez, jelentős irányzatokhoz, törekvésekhez kapcsolódnak. Olykor persze Hoppál Mihály is kételkedik: „Azt is nehéz belátni, hogy a dömösi templom oszlopfőjének faragványait rekonstruáló és bemutató rajz miért összevethető egy kalotaszegi varrottas hímzéssel, vagy még kevésbé az osztyák [helyesen: osztyák – B. G.] női ing geometrikus díszítésével.”

Összefoglaló gondolatként ki kell emelni, hogy Lükő Gábor egyszerre volt analízáló és szintetizáló tudós. Több területen végzett kutatásokat, és ezeket igyekezett egymásra vonatkoztatni. Kutatásai során egységben kívánta látni a nyelvi, zenei, (nép)művészeti emlékezetet, hagyományt, ezekhez fogódzót kínált az etnoszimbiológia. Végző soron rekonstruálni igyekezett a keleti örökséget és az európai hagyományt (különös tekintettel a finnugor népekre és a román folklórra), és kereste a magyar nemzeti karaktert, mentalitást.

Lükő Gábor hú maradt tanítómestere, Karácsony Sándor útra bocsátó gondolataihoz, egyéni utat járt, nem alkudott meg. Kétségtelenül ez a nehezebb út, a magyar „vátaszék” tipikus útja. Kényelmesebb egy kialakult gondolatmenethez és egyetértő csoporthoz csatlakozni. Szerencsére munkássága azért kiteljesedhetett, tanulmányozható, újragondolható, egészen biztosan nem volt hiábavaló, tehát minden nehézsége ellenére nem tekinthető elveszett „magyar Messiás”-sorsnak.